

Лариса ЛАЗЕБНИК, Наталія АНДРЕЮК

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕКТОРУ ІНТЕГРАЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Висвітлено сутність економічної модернізації, охарактеризовані основні її типи, виділено чотири складові. Наведено приклади країн, яким вдалося здійснити економічну модернізацію, з виділенням передумов та факторів успіху. Обґрунтовано роль міжнародної економічної інтеграції як прискорювача економічної модернізації.

В сучасних умовах перед українською економікою стоять серйозні стратегічні й тактичні завдання. Необхідно не тільки закріпити позитивні тенденції до економічного зростання, які намітилися в посткризовий період, а й створити на їхній основі системні передумови для модернізації, яка б дала змогу повною мірою реалізувати потенціал вітчизняної економіки в глобальному оточенні. У цьому зв'язку заслуговують на увагу деякі питання, від вирішення яких залежать внутрішня і зовнішня складові національного успіху.

Метою роботи є висвітлення сутності, структурних елементів та передумов модернізації економіки України з виділенням інтеграційної компоненти.

Терміном “модернізація” (від фр. *moderne* – сучасний) деякі фахівці [1] характеризують макропроцеси переходу від традиційного до сучасного суспільства – суспільства модерну. В цьому контексті модернізація є процесом вдосконалення, який повторює, копіює попередньо зроблені кроки. Проте в науковій літературі поняття модернізації розглядається і в ширшому розумінні, яке охоплює три різних значення:

1) внутрішній розвиток країн Західної Європи та Північної Америки в період європейського Нового часу;

2) наздоганяюча модернізація, яку практикують країни, що не належать до вищезазначених країн, але прагнуть їх наздогнати;

3) процеси еволюційного розвитку найбільш модернізованих суспільств, тобто, перманентний процес, що здійснюється шляхом реформ та інновацій.

Зазвичай модернізація описує рух від одного типу активності до іншого, який є бажанішим, на основі різноманітних критеріїв – економічної ефективності, соціальної справедливості, екологічної стійкості. Вона спричиняє зрушення в напрямку ускладнення операцій, які характеризуються вищими бар'єрами входу за такими причинами: використання нових технологій або додаткового ноу-хау, удосконалення виробничих процесів, підвищення ступеня спеціалізації тощо [2]. Незалежно від своєї основи в умовах зростаючого конкурентного тиску, модернізація є однаково важливою як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються. В нашому дослідженні термін “модернізація” використовується для позначення інноваціонування соціогосподарської системи транзитивного типу.

Варто зазначити, що термін “модернізація” майже з необхідністю сприймається як “прогрес”, тобто перехід до вищого стану суспільства. Проте, принаймні теоретично, існує вірогідність того, що зміни в кінцевому підсумку призведуть до регресу чи деградації. І це обов’язково мають враховувати як дослідники, так й ініціатори суспільних перетворень. Для успішності модернізаційних процесів вони мають спиратися на чітке усвідомлення їхнього змісту, передумов та основних чинників, серед яких доцільно виділяти внутрішні й зовнішні.

Концепція модернізації нагадує концепцію розвитку. Аналіз економічного розвитку належить до кола наукових інтересів багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів, серед яких варто назвати Л. Бальцеровича, С. Гомулку, Дж. Джереффі, Гж. Колодка, Я. Корнаї, російських науковців Л. Абалкіна, О. Богомолова, Д. Львова, Р. Нуреєва, В. Радаєва, В. Черковця, українських вчених Т. Гайдай, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Бодрова, Б. Кваснюка, Я. Жаліла, А. Чухна. Особлива сфера досліджень, пов’язана з динамікою трансформаційних процесів в умовах зовнішньоекономічного співробітництва України, досліджена у працях О. Білоруса, І. Бураковського, Б. Губського, Д. Лук’яненка, В. Новицького, Ю. Пахомова, О. Плотнікова, А. Філіпенка. Саме їхні роботи допомогли авторам пізнати складні закономірності модернізації і дали підстави для впевненості щодо необхідності й можливості виділення євроінтеграційного вектора в процесі її забезпечення.

Визнаючи безумовний внесок вищезгаданих авторів до розробки теоретичних і практичних проблем реформування трансформаційних економік, вважаємо за доцільне зауважити, що низка принципів питань, пов’язаних з модернізаційним розвитком економіки, потребує подальшого дослідження. Зокрема, доцільним є докладніший аналіз проблеми забезпечення зовнішніх і внутрішніх передумов модернізації, складових елементів процесу модернізації, сучасних особливостей розвитку інтеграційних процесів та їхнього впливу на модернізацію економік країн-членів інтеграційних об’єднань. Нарешті, має значне прикладне значення обґрунтування ролі євроінтеграційної політики України для забезпечення реалізації модернізаційних змін.

Економічна модернізація не може відбутися спонтанно. Для її реалізації потрібна низка необхідних передумов – соціальних, економічних та організаційних. По-перше, фахівці [3] наголошують на необхідності формування особливого соціально-культурного середовища, атмосфери “оновлення”, яка характеризується консенсусом еліт, провідних суспільних груп і широких мас населення з приводу цілей модернізації і способів їх досягнення. Це, зокрема, передбачає чіткі характеристики перспективи: вигреш від економічної модернізації конкретних соціальних груп і суспільства в цілому, розрахунок приблизної вартості модернізації і оголошення основних джерел ресурсів. Тільки в такому середовищі можуть бути сформовані конструктивні механізми мотивацій, соціальної поведінки, трудової та підприємницької активності. Модернізація – не просто технічна проблема, яка охоплює процеси виробництва, технології або специфічні навички в галузі конструювання чи маркетингу. Радше за все, вона являє собою політичний і соціальний виклик, який спільноти людей й певні інститути мають прийняти.

По-друге, має бути потреба в економічній модернізації. Й. Шумпетер визначив потреби як рушійну силу економічної поведінки. Тобто, виробництво завжди слідує за потребами, вони “тягнуть” його за собою [4]. Проте якщо в країнах світового економічного авангарду ефективна господарська діяльність ґрунтується на випереджувальному виявленні майбутніх потреб, то в решті країн для подолання економічного відставання потрібно відповідно розширити систему потреб. Має виникнути націленість ключових інститутів і структур економіки та суспільства на модер-

нізацію і якісне оновлення. Їхні життєві перспективи, статусні можливості й стратегічні інтереси повинні спрямовуватися на розширення та інноваціювання національного багатства, а не на його перерозподіл.

По-третє, потрібні конкретні й достатньо потужні рушійні сили економічної модернізації. Перехід до нової якості неможливий без формування особливого науково-виробничого “мотору” – групи взаємопов’язаних наукових інститутів і виробництв, які утворюють системну цілісність і володіють не тільки потенціалом модернізації, а й достатньою “критичною масою” для якісного перетворення економіки.

По-четверте, потрібно знайти спосіб гармонійного поєднання модернізації національної економіки з її інтеграційними пріоритетами. На жаль, у багатьох випадках розвиток міжнародних економічних відносин спричиняє не модернізацію, а закріплення периферійної моделі економіки.

По-п’яте, потрібен механізм узгодження і збалансування інтересів різних учасників соціальних і економічних процесів. Економічна модернізація, як правило, спроможна не тільки розв’язати окремі проблеми, а й уможливити виникнення соціально-економічних конфліктів. Долаючи одні суперечності, вона загострює інші, адже модернізація супроводжується структурною руйнацією, накопиченням напруженості між окремими секторами господарства, перерозподілом ресурсів від одних секторів економіки до інших. Все це може зумовити напруженість, яку потрібно ліквідувати відповідною соціально-економічною політикою держави і компаній, які перерозподіляють частину виграшу лідерів модернізації на користь інших.

Процес переходу суспільства до економічної модернізації може бути представлений в рамках логічної схеми, яка включає чотири взаємопов’язані складові:

- 1) укріплення позицій нової системи інтересів;
- 2) перегляд критеріїв оцінки ефективності економічного розвитку;
- 3) формування нового інноваційномісткого типу відтворення;
- 4) трансформацію ролі держави та крупного капіталу в регулюванні суспільно-економічних процесів [5].

Історія знає приклади успішної модернізації. В країнах Азії – це Японія, Південна Корея, Китай та Індія. В ХХ ст. цим країнам вдалося успішно скористатися новими можливостями економічної мобільності, які виникли завдяки глобалізації. На думку багатьох економістів, модернізація стала найважливішою і стійкою характеристикою економічного успіху в регіоні. В Європі як сучасні приклади модернізації можуть бути названі зрушення в економічному розвитку Ірландії та Фінляндії.

Практично в усіх країнах при модернізації економіки уряди здійснювали вибір пріоритетних галузей. В Японії спочатку пріоритетними були металургія та вугільна промисловість, в кінці 50-х рр. ХХ ст. – автомобільна промисловість. Перелік пріоритетних галузей змінювався. В Китаї на початковому етапі реформ пріоритетними галузями були визнані сільське господарство, харчова промисловість та інші галузі, які виробляли споживчі товари, пізніше – машинобудування, виробництво будівельних матеріалів, автомобільна та хімічна промисловість. У другій половині 1990-х рр. пріоритетними галузями було виробництво мікросхем, персональних комп’ютерів, телекомунікаційних компонентів і розробка нових матеріалів.

В Індії в рамках першого п’ятирічного плану (1951–1956 рр.) пріоритетними галузями були визначені сільське господарство, іригація, енергетика і транспорт, тобто, інфраструктура для майбутнього розвитку промисловості. Відповідно до другого п’ятирічного плану (1956–1961 рр.) як пріоритетні були виділені галузі важкої промисловості. В період 1960–1970 рр. проводилася політика імпортозаміщення і націоналізації стратегічних галузей (енергетики, банків, страхування). В середині 1980-х рр. ця політика спричинила певні економічні проблеми. В 1991 р. урядом була прийнята програма структурних перетворень в економіці (нова промис-

лова політика), яка передбачала лібералізацію зовнішньої торгівлі і ринків капіталу. Пріоритетом стало залучення іноземних інвестицій до галузей виробничої інфраструктури (енергетика, зв'язок, порти), всіх видів машинобудування, хімічної промисловості та фармацевтики [6].

Економіка Фінляндії за чотири десятиліття пройшла шлях від економіки переважно лісових ресурсів до економіки, виробництво та експорт якої ґрунтується на електроніці. Прогрес Фінляндії у сфері інформаційних та телекомунікаційних технологій значною мірою був обумовлений дерегуляцією ринку, активною конкуренцією, відповідним розвитком дослідницької та освітньої систем. Фінляндія – одна з двох країн ЄС (разом із Швецією), які виділяють найбільші кошти на НДДКР – більш ніж 3,5% ВВП. Важливою особливістю модернізації фінської економіки стало стимулювання суттєвого внутрішнього попиту на високотехнологічну продукцію. Щільність мобільної мережі у Фінляндії – найвища у світі. Перше місце посідає Фінляндія також і за показником користувачів Інтернетом.

Пріоритетним галузям надавалися пільги, в першу чергу податкові. В Індії забезпечувалася 30% знижка бази оподаткування на період до 10 років, а за окремими проектами надавалися і 5-річні податкові канікули. В Китаї законодавством передбачено податкові канікули та пільги, пільгові тарифи, спрощені правила прийому та звільнення працівників. Податкові пільги в Японії надавалися цілій галузі – для автомобілебудування була встановлена спеціальна ставка амортизації обладнання на перший рік роботи – в розмірі 50%.

Ірландія надала суттєві податкові пільги іноземному бізнесу. Зокрема, в секторі інформаційних технологій була встановлена понижена ставка оподаткування прибутку – 10% при загальній ставці 28%. Для залучення іноземних інвестицій важливе значення мало зняття адміністративно-правових бар'єрів. В країні поширилося державне субсидування на: придбання основних засобів; розвиток інфраструктури; будівництво; придбання обладнання; найм працівників компаніями, які створюють нові робочі місця; підвищення рівня кваліфікації працівників і управлінського персоналу; дослідження, спрямовані на створення нових продуктів; підвищення ефективності виробництва; придбання нових технологій.

Успішна модернізація економіки зазвичай здійснювалася відповідно до владних планів і програм. У Південній Кореї застосовувалося централізоване планування (середньо- та довгострокові плани й цільові програми) зі встановленням конкретних виробничих завдань і визначенням термінів їхнього виконання та суворим контролем за дотриманням.

В Китаї прийнято трьохетапний план на період до середини XXI ст., в якому передбачено на першому етапі (до 1990 р.) подвоєння валової продукції промисловості та сільського господарства, забезпечення населення країни продовольством та одягом (було виконано). На другому етапі (1991–2000 рр.) – потроєння валового національного продукту, що згідно із розрахунками, повинно було стати основою для створення в країні суспільства “середнього достатку” (майже виконано). На третьому етапі (до 2050 р.) передбачається досягнення рівня середньорозвинутих країн за величиною душевого ВВП і в основному завершення комплексної модернізації народного господарства.

Реалізація політики модернізації спиралася в одних країнах на державний сектор (Китай та Південна Корея), в інших – на приватний. В деяких країнах для реалізації модернізаційних програм застосовувалася політика консультацій з бізнесом. В Японії були створені консультативні ради з представництвом влади та ділових кіл. Після кризи другої половини 1990-х рр. уряд Південної Кореї і великий бізнес

уклали так званий “великий договір” щодо узгоджених заходів із оздоровлення фінансового стану найбільших компаній і структурної перебудови бізнесу.

А. Гершенкрон [7] виділяє два аспекти діяльності держави в наздогоняючій країні – “негативний” і “позитивний”. Якщо перша група факторів створює загальну основу для модернізації, то друга є сукупністю соціально-економічних обставин, які здатні трансформувати розвиток з потенційного на реальний.

“Негативна” роль держави полягає в ліквідації перешкод на шляху економічної модернізації: створення сприятливого середовища, зняття інституціональних обмежень, набуття країною політичної стабільності. Конкретний перелік дій залежить від обставин історичного розвитку країни, від наявності чи відсутності факторів, які стримують економічну модернізацію на певному рівні розвитку продуктивних сил. До “позитивних” передумов відносять комплекс спеціальних заходів щодо стимулювання інноваційного розвитку. Вони по суті виступають як певні інститути, що забезпечують економічну модернізацію.

Розмежування “позитивних” і “негативних” факторів є принципово важливим для розуміння особливостей виконання державою своєї ролі в різних економіко-політичних умовах. Перелік заходів, який характеризується як “негативний”, може бути подібний в різних країнах. Йдеться про те, що держава має забезпечити базові передумови для модернізації, назавжди ліквідувавши ті перешкоди, які стоять на шляху економічного прогресу.

Науковці [2] виділяють два основних типи модернізації: така, що ґрунтується на міжгалузевих змінах, і така, що ґрунтується на внутрішньогалузевих зрушеннях. Міжгалузеві зрушення зазвичай наводяться як приклад модернізації в роботах, присвячених “економічному диву” в країнах Південно-Східної Азії. Наприклад, у 1960-ті рр. так звані нові індустріальні країни в цьому регіоні розпочали виробництво, призначене для експорту базових споживчих товарів, таких як іграшки та одяг. З часом їм вдалося здійснити модернізацію і перейти до більш складних секторів, застосувавши відпрацьовані навички і ноу-хау в нових галузях – споживчій електроніці та інформаційних технологіях. Ці галузі не тільки відкрили великі можливості для локалізації доданої вартості, а й забезпечили кращі умови праці, а також сприяли розвитку місцевого підприємництва. В сучасних умовах ця “перша фаза” модернізації є найважливішими викликом, з яким зустрічаються швидкозростаючі зони, що працюють на експорт, у країнах Центральної Америки та Карибського басейну, в Китаї та інших регіонах, де конкурентоспроможність операцій зі збирання була досягнута завдяки надлишку дешевої і відносно низькокваліфікованої праці, а не зусиллями у сфері конструювання, продуктової спеціалізації або вузькоспрямованого маркетингу.

Останні становлять основу “другої фази” модернізації, яка здійснюється на внутрішньогалузевому рівні. В одних випадках така форма модернізації спирається на опанування нових технологій, в інших – на вдосконалення процесів виробництва або вдосконалення інформованості щодо зрушення попиту на високосегментованих ринках. Переміщення з одного рівня економічної активності на інший в межах виробничого “ланцюга” є другим ключовим аспектом “другої фази” модернізації.

Прискорення модернізації, на думку дослідників, перебуває у прямому й опосередкованому зв’язку з процесами і наслідками глобалізації [8]. Більш як у 80 країнах світу рівень доходу на душу населення сьогодні нижчий, ніж був десять років тому, і, як зазначається в Програмі розвитку ООН, до неблагополучних часто потрапляють саме ті країни, що тісно “інтегровані” у світову економіку. Так, у країнах, що відстали у своєму соціально-економічному розвитку, щорічні втрати від невідповідних умов торгівлі, а також різниці в доступі до праці й фінансів становлять 500 млрд. дол. США, що в 10 разів перевищує обсяг державної іноземної допомоги [9].

Тобто, зовнішньоекономічні зв'язки не зменшують, а зберігають і посилюють нерівномірність розвитку країн, адже перехід до інформаційного суспільства забезпечив розвинутих країнам колосальний технологічний прорив, який повною мірою реалізується ними в процесі глобалізації. В таких умовах модернізаційний надзоганяючий рух за технологічними лідерами надзвичайно ускладнюється. Академік В. Геєць в одному зі своїх виступів навіть результати дослідження французьких вчених, об'єктом якого стали 133 держави, за винятком країн "великої двадцятки". Результати показали, що за останніх 50 років тільки 20 країн змогли скоротити своє відставання від "двадцятки". Решта 113 – не змогли просунутись нікуди. Більш того, 43 країни, тобто майже половина, мають практично формальну державну атрибутику, перебуваючи в повній залежності від трансконтинентальних і регіональних корпоративних кланів [10]. Для них навіть застосовується спеціальний термін – failed states – держави-невдахи.

Своєрідним прискорювачем економічної модернізації може стати регіональна інтеграція з уже розвинутих міжнародним інтеграційним комплексом. Згідно з деякими футуристичними оцінками майбутнє світу визначатимуть саме регіональні інтеграційно-економічні відносини, а не сучасні глобалістичні тенденції [11]. На даний час інтеграція набуває ознак динамізатора розвитку завдяки сукупному збільшенню обсягів міжнародної торгівлі, усуненню чисельних національних обмежень, якісних змін у процесі організації виробництва й розподілу, дезактуалізації старих уявлень про характер та кордони національних господарських механізмів. Фахівці [12] зазначають, що важливою особливістю сучасної регіональної економічної інтеграції є її екстравертність – пошук оптимальних способів адаптації учасників, що належать до регіональних угруповань і глобальних процесів. Традиційному ж регіоналізму була притаманна інтравертність, тобто, протекціоністська спрямованість. Регіональна економічна інтеграція перетворюється на багатфункціональний інструмент розвитку завдяки реалізації моделей оптимального розподілу функцій, можливості використання як локомотивів прогресу більш розвинутих країн (рис. 1).

У межах регіональних інтеграційних угруповань відбувається активізація ролі національних державних структур у справі узгодження національних інтересів, розроблення загальної стратегії розвитку, спільному захисті й зміцненню позицій країн та національного бізнесу в конкурентній боротьбі на світових ринках товарів, капіталів та праці. В цьому контексті можливо провести аналогію із розробленим у працях Карла Дойча поняттям інтеграції, яке він поклав у підвалини концепції "співтовариства безпеки" як "групи інтегрованих народів". В інтеграції він виділяв насамперед такі характеристики, як формування в межах певної території "відчуття спільноти", а також інститутів і практики, які можуть протягом тривалого періоду забезпечити реалізацію пов'язаних із цим відчуттям очікування населенням цієї території змін у напрямку підвищення добробуту і рівня життя. На нашу думку, саме цей чинник відіграє вирішальну роль у прагненні переважної більшості країн Південної та Східної Європи набути членства в ЄС.

Оскільки чинники економічного розвитку мають не тільки ендогенну, а й екзогенну природу, участь країни в інтеграційному об'єднанні в потенціалі можливостей спроможна надати істотний імпульс економічній модернізації як така, що дозволяє розширити ефективний економічний простір країни без порушення геополітичних кордонів держави. Міждержавна економічна інтеграція, здійснюючи комплексний вплив на джерела економічного зростання, не тільки кількісно, а й якісно спроможна забезпечити економічний розвиток, позитивно впливаючи на збільшення людського капіталу, підвищення необхідного для розвитку рівня знань, поліпшення інституціонального середовища.

Рис. 1. Позитивні й негативні наслідки міжнародної економічної інтеграції [13]

Для України динамізатором економічної модернізації нині спроможна виступити євроінтеграція. Співпраця з країнами ЄС дає змогу впроваджувати в національну господарську систему загальноєвропейські норми і стандарти статистичної інформації, обліку і аудиту, критерії ефективності і якості продукції, її техніко-технологічних параметрів, цінних та інших характеристик. Якщо апелювати до механізмів оптимізації господарських систем, яка має привести до економічної модернізації, слід підкреслити інституціональну природу "запущеного" інтеграційного процесу, яка несе в собі свідомо сформований функціональний алгоритм. Це врешті-решт спрямовано на вирішення завдань адекватного централізованого визначення макроекономічних орієнтирів, поліпшення національних показників конкурентоспроможності,

продуктивності праці, витрат, економії робочого часу. Але вплив процесів глобалізації та інтеграції на розвиток постсоціалістичних країн і України зокрема не знайшов достатньої оцінки в сучасній економічній науці, наслідком чого є недосконала їхня інституціональна урегульованість, суб'єктивні політичні впливи та використання їх як засобу задоволення групових та регіональних інтересів.

Аналіз стану факторів євроінтеграційної політики України дає підстави стверджувати, що, незважаючи на чисельні проблеми, наша країна має ґрунтовні можливості утвердитись у європейському ринку за рахунок розширення обсягів та інтенсифікації динаміки співробітництва. Ці можливості пов'язані з наявністю природно-ресурсного потенціалу, висококваліфікованої робочої сили, потенціалу науково-дослідних інститутів, високого рівня технічної освіти та науково-дослідницької діяльності. Географічне розташування нашої країни на кордоні з ЄС створює додаткові можливості для оптимізації витрат на проведення євроінтеграційних заходів.

Становлення співробітництва України з Євросоюзом відбувалося поступово: у 1993 р. Постановою Верховної Ради України були схвалені "Основні напрямки зовнішньої політики України", в яких проголошувалось, що перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в європейських співтовариствах; відкриття в Києві представництва Комісії Європейських Співтовариств (жовтень 1993 р.), у Брюсселі – представництва України при Європейських Співтовариствах (липень 1995 р.); переговори щодо галузевої кооперації і торговельних відносин (1994 р.); підписання і набуття чинності (ратифікація й імплементація) Угоди про партнерство і співробітництво (підписана 14 листопада 1994 р., набула чинності з 1 березня 1998 р.); визнання України як країни з перехідною економікою (саміт ЄС у Флоренції, липень 1996 р.); прийняття радою ЄС плану дій (6 грудня 1996 р.), що визначив напрями співпраці з Україною; перший саміт Україна – ЄС (5 вересня 1997 р.); резолюція Європарламенту від 12 березня 1998 р. з приводу ухваленого ним плану дій Єврокомісії стосовно України, в якому зокрема було не тільки висловлено намагання й надалі підтримувати процес ринкової трансформації в Україні, для чого передбачалося використовувати наявні фінансові інструменти; підписання Спільної стратегії ЄС щодо України (1999 р. в Гельсінкі), що визначала пріоритетні напрями політики країн-членів ЄС та інституцій Євросоюзу щодо України на чотирирічний період; визначення Україні статусу країни – сусіда ЄС (2003 р.) тощо.

Важливе значення мало поширення на Україну з 1 січня 1993 р. режиму Загальної системи преференцій, завдяки чому більшості вітчизняних товарів (за винятком металургійної, рибної промисловості та деяких видів продукції аграрної галузі) було надано або безмитний режим ввезення на ринки ЄС, або режим ввезення з низькими митними ставками. Причому такий режим було запроваджено в односторонньому порядку, без необхідності аналогічних відповідних акцій щодо надання пільг з боку України.

На наш погляд, формування інтеграційної політики у напрямку ЄС має розгортатися у певній послідовності, що дозволить виважено підійти до вибору фінансових механізмів реалізації такої політики. Передусім доцільно обґрунтувати необхідність саме європейського вектора інтеграційної політики, адже інтеграція України до тих чи інших економічних та соціальних структур має передбачати еволюційний процес зближення зі системою відносин, інститутами, запозичення механізмів, які склалися реально в тій чи іншій країні (або групі країн), і в подальшому будуть інтенсивно розвиватись під впливом глобалізації. Саме в такому контексті розглядають дослідники проблему обґрунтування оптимального вектора для України в системі світових інтеграційних процесів [14]. У цьому плані переконливою є тенденція до переорієнтації частини зовнішньоторговельного обороту України на країни

ЄС. Так, за наявними розрахунками, за період з 1996 р. до 2009 р. питома вага країн ЄС зростає: в експорті України з 18,8% до 25,4%, в імпорті – 24,1% до 39,9%. (табл. 1). Як свідчать дані таблиці, з країнами СНД спостерігається зниження обсягів експорту та імпорту: експорту на 21,8% (з 56,9% у 1996 р. до 35,1% у 2009 р.) та імпорту на 16,3% (з 61,2% у 1996 р. до 44,9% у 2009 р. відповідно).

Для процесів європейської інтеграції дуже важливим є момент єдності цілей макро- та мікроекономічної, валютної, фінансової та монетарної політики. Проведення узгодженої політики на рівні формування національних та спільного бюджетів, а також у грошовій сфері є фундаментом стратегій фінансової підтримки ряду галузей та соціальних і промислово-технологічних програм. Зокрема, як приклад можна навести такі фінансові заклади та проекти Євросоюзу, як Європейський фонд аграрної політики, Європейський фонд розвитку, Європейський соціальний фонд, Європейський фонд регіонального розвитку, Еврика. Серед програм останньої особливий інтерес становлять Евроейл (будівництво високошвидкісних залізниць), Евратом (комплекс інститутів та проектів співробітництва в атомній енергетиці), Евроробот (співробітництво в галузі робото- та лазерної техніки), Евромат (створення нових, штучних матеріалів, матеріалознавство), Евробіо (біо-, генна інженерія, створення нових агрокультур), Євроком (створення нових поколінь систем комунікацій та управління) [15].

Нещодавно Україна і ЄС підписали протокол до Угоди про партнерство і співробітництво за основними принципами участі в програмах ЄС. Протокол передбачає, що представники України зможуть брати участь як спостерігачі в програмах, а також у складі керівних комітетів тих програм, яким Україна буде надавати фінансову підтримку. Крім цього, передбачається можливість співробітництва України з 20 агенціями ЄС, а саме: Європейський фонд за покращення умов життя і праці (EUROFOUND), Європейська агенція охорони навколишнього середовища (EEA), Європейський моніторинговий центр за наркотиками та наркоманією (EMCDDA), Європейська агенція безпеки і здоров'я на роботі (EU-OSHA), Європейський моніторинговий центр расизму та ксенофобії (EUMC), Європейське бюро продовольчої безпеки (EFSA), Європейська агенція морської безпеки (EMSA), Європейська агенція авіаційної безпеки (EASA), Європейська агенція мережевої та інформаційної безпеки (ENISA), Європейський центр попередження і контролю над хворобами (ECDC), Європейська залізнична агенція (ERA), Європейська агенція з управління операційним співробітництвом на зовнішніх кордонах ЄС (FRONTEX), Європейське управління нагляду за глобальною системою супутникової навігації GALILEO, Агенція рибного контролю (CFCA), Європейський інститут досліджень у сфері безпеки (ISS), Супутниковий центр ЄС (EUSC, тільки для членів НАТО або кандидатів на членство в ЄС), Європейська оборонна агенція (EDA), Європейське поліцейське бюро (EUROPOL), Об'єднання ЄС із співробітництва у сфері юстиції (EUROJUST), Європейський поліцейський коледж (CEPOL).

Документом також визначений приблизний перелік з 18 програм Євросоюзу, який відкритий для співробітництва з Україною. Серед них – програми співробітництва у сфері фінансового контролю, співробітництва митних і податкових органів, інноваційного розвитку, захисту прав споживачів, фундаментальних прав і юстиції, боротьби з тероризмом і організованою злочинністю, у сфері вантажного транспорту і створення нової системи управління авіа перельотами, підвищення енергоефективності, розвитку інформаційного співтовариства, швидкого реагування на надзвичайні ситуації, у сфері охорони здоров'я, захисту авторських прав, наукових досліджень, а також у діяльності Європейського фонду регіонального розвитку.

Таблиця 1

Географічна структура української зовнішньої торгівлі товарами і послугами

Показник	Роки													
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Всього експорт товарів і послуг, млн. дол. США	19147,4	18970,3	16457,2	15195,5	18059,3	19809,1	22012,4	27314,8	37974,0	40363,1	45873,5	58335,0	78695,7	49231,2
експорт товарів, млн. дол. США	14400,8	14231,9	12637,4	11581,6	14572,5	16264,7	17957,1	23066,8	32666,1	34228,4	38368,0	49296,1	66954,4	39702,9
країни ЄС, млн. дол. США	3019,2	3179,5	3489,2	3277,3	4014,0	4941,8	5764,3	7869,9	9779,3	9201,6	10866,4	13916,4	18129,5	9499,3
країни ЄС, у % до загального експорту	15,8	16,8	21,2	21,6	22,2	24,9	26,2	28,8	25,8	22,8	23,7	23,9	23,0	19,3
країни СНД, млн. дол. США	7405,2	5585,7	4202,3	3252,2	4497,5	4675,4	4377,4	6044,4	8557,0	10730,6	12663,5	18614,6	23809,4	13443,9
країни СНД, у % до загального експорту	38,7	29,4	25,5	21,4	24,9	23,5	19,9	22,1	22,5	26,6	27,6	31,9	30,3	27,3
експорт послуг, млн. дол. США	4746,6	4738,4	3819,8	3613,9	3486,8	3544,4	4055,3	4248,0	5307,9	6134,7	7505,5	9038,9	11741,3	9598,3
країни ЄС, млн. дол. США	582,2	740,5	766,5	733,1	726,3	762,0	932,6	1143,8	1522,3	1726,1	2218,5	2979,7	4066,3	3020,5
країни ЄС, у % до загального експорту	3,0	3,9	4,7	4,8	4,0	3,8	4,2	4,2	4,0	4,3	4,8	5,1	5,3	6,1
країни СНД, млн. дол. США	3476,7	3333,3	2351,7	2250,8	2141,4	2151,9	2430,1	2323,5	2515,5	2849,2	3451,3	3717,1	4311,2	3826,6
країни СНД, у % до загального експорту	18,2	17,6	14,3	14,8	11,9	10,9	11,0	8,5	6,6	7,1	7,5	5,7	5,5	7,8
Всього імпорту товарів і послуг, млн. дол. США	18807,9	18546,4	16105,5	12959,3	15106,9	16922,6	18186,4	24478,1	31055,4	39071,3	48758,0	65598,6	92003,3	50609,1
імпорту товарів, млн. дол. США	17603,4	17128,0	14675,6	11846,1	13956,0	15775,1	16976,8	23020,1	28996,8	36136,3	45038,6	60618,0	85535,3	45435,6
країни ЄС, млн. дол. США	4285,8	5017,3	4681,2	3332,7	3930,7	4654,8	5418,0	7758,8	9373,6	11871,3	15618,1	22218,7	28868,4	15392,7
країни ЄС, у % до загального імпорту	22,8	27,1	29,1	25,7	25,9	27,5	29,8	31,7	30,2	30,4	32,0	33,9	31,4	33,9
країни СНД, млн. дол. США	11175,9	9879,4	7897,0	6743,2	8039,9	8832,2	8968,2	11508,5	15208,0	17029,3	20184,6	25569,5	33569,4	19692,7
країни СНД, у % до загального імпорту	59,4	53,3	49,0	52,0	53,2	52,2	49,3	47,0	48,9	43,6	41,4	39,0	36,5	43,3
імпорту послуг, млн. дол. США	1204,5	1418,4	1430,9	1113,2	1150,9	1147,5	1191,6	1458,0	2058,6	2935,0	3719,4	4980,6	6468,0	5173,5
країни ЄС, млн. дол. США	244,7	290,6	366,0	311,0	365,3	369,6	385,2	508,5	886,1	1284,2	1771,8	2596,5	3836,8	3042,0
країни ЄС, у % до загального імпорту	1,3	1,6	2,3	2,4	2,4	2,2	2,1	2,1	2,8	3,3	3,6	3,9	4,2	6,0
країни СНД, млн. дол. США	344,8	397,5	366,2	236,4	215,5	232,8	295,6	336,8	407,2	520,7	702,3	815,6	1077,3	787,2
країни СНД, у % до загального імпорту	1,8	2,0	2,3	1,8	1,4	1,4	1,6	1,4	1,3	1,3	1,4	1,2	1,2	1,6

Враховуючи об'єктивну неможливість повної інтеграції України в єв्रोструктури найближчим часом, обґрунтованою слід визнати ідею обрання гнучкої моделі економічних відносин. Її практичним наповненням має стати дотримання тих інтеграційних схем і механізмів, до яких є готовими обидві сторони. Україна й дотепер має потужний потенціал висококонкурентних галузей, продукція яких має перспективи для виходу на європейський ринок. Так, кількість ініційованих резидентами України заявок на одержання патенту становила у 2004 р. 11,6 на 100 тис. населення. Це вдвічі перевищує показник для країн, які у 2004 р. увійшли до ЄС, майже досягає світового рівня (13,8) й мало відрізняється від Італії (15,7). Проте надходження від роялті та ліцензійних платежів, за статистикою Світового банку, становили в Україні всього 2 тис. дол. США на 100 тис. населення, тоді як у Польщі цей показник становив 87,9 тис. дол., Чехії – 427,2 тис. дол., Італії – 975,7 тис. дол., США – 4461 тис. дол., загалом у світі – 1191,9 тис. [16] Це дає підстави зробити висновок про те, що вдосконалення національної інноваційної системи для забезпечення потреб економічної модернізації в Україні співпадає з вектором євроінтеграції. Єдиний науковий простір створює вільний доступ до знань, що в свою чергу приводить до зростання продуктивності праці наукових працівників у 2–3 рази порівняно із колективами, які працюють в умовах обмежених наукових комунікацій.

З огляду на сказане вище, можна стверджувати, що:

1. Для України з урахуванням глобальних викликів вкрай актуальним питанням є забезпечення економічної модернізації. Модернізація – це розвиток економіки країни від одного типу господарської активності до іншого, який є бажанішим, на основі різноманітних критеріїв – економічної ефективності, соціальної справедливості, екологічної стійкості. Розрізняють два основні типи модернізації: така, що ґрунтується на міжгалузевих змінах, і така, що ґрунтується на внутрішньогалузевих зрушеннях.

2. Процес переходу суспільства до економічної модернізації може бути представлений в рамках схеми, яка складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: укріплення позицій нової системи інтересів; перегляд критеріїв оцінки ефективності економічного розвитку; формування нового інноваційномісткого типу відтворення; трансформації ролі держави та великого капіталу в регулюванні суспільно-економічних процесів.

3. Історичні приклади успішної модернізації економік свідчать, що її реалізація, як правило, передбачає виділення пріоритетних галузей, стимулювання розвитку в обраних напрямках за допомогою різноманітних пільг та преференцій, державне планування зі встановленням конкретних виробничих завдань, визначенням термінів їхнього виконання та контролем за дотриманням. Реалізація політики модернізації може спиратися як на державний сектор, так і на приватний.

4. Прискорювачем економічної модернізації може стати регіональна інтеграція з розвинутим міжнародним інтеграційним комплексом. Для України динамізатором економічної модернізації спроможна виступити євроінтеграція. Співпраця з країнами ЄС дає змогу впроваджувати в національну господарську систему загальновізанані норми і стандарти статистичної інформації, обліку і аудиту, критерії ефективності і якості продукції, позитивно впливаючи на збільшення людського капіталу, підвищення необхідного для розвитку рівня знань, поліпшення інституціонального середовища. Адже процес наближення до розвинутого інтеграційного угруповання нерозривно пов'язаний із розв'язанням завдань адекватного централізованого визначення макроекономічних орієнтирів, поліпшення національних показників конкурентоспроможності, продуктивності праці, економії робочого часу, що містить у собі свідомо сформований функціональний алгоритм вдосконалення інституціональної структури країни.

Тобто, в механізмі економічної модернізації національної економіки наявна інтеграційна складова, яка виявляє специфіку економічних змін, спричинену впливом інституціональних імпульсів від інтеграційного об'єднання, куди прагне приєднатись країна.

Література

1. Межуев В. М. Ценности современности в контексте модернизации и глобализации. [Электронный ресурс] / Электронный журнал "Знание. Понимание. Умение". – 2009. – № 1. – (Философия. Политология). – Режим доступа : // <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/1/Mezhuev/>
2. Хершберг Э. Глобальная реструктуризация, знания и обучение / Хершберг Э. // Вопросы экономики. – 2004. – № 8. – С. 71.
3. Белоусов А. Р. Эффективный экономический рост в 2001–2010 гг.: условия и ограничения / А. Р. Белоусов // Проблемы прогнозирования. – 2001. – № 1. – С. 27–35.
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Йозеф Алоиз Шумпетер ; [пер. с нем. В. С. Автономов]. – М. : Прогресс, 1982. – С. 69.
5. Абалкин Л. Размышления о долгосрочной стратегии, науке и демократии / Леонид Абалкин // Вопросы экономики. – 2006. – № 12. – С. 6–7.
6. Диверсификация российской экономики: современные проблемы и задачи // Вопросы экономики. – 2003. – № 12. – С. 4–22.
7. Мау В. Посткоммунистическая Россия в постиндустриальном мире: проблемы догоняющего развития / В. Мау // Вопросы экономики. – 2002. – № 7. – С. 4–23.
8. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О. Білорус // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 4–13.
9. Савицька С. О. Суперечності глобалізації та можливості її подолання / С. О. Савицька // Формування ринкової економіки : [зб. наук. праць]. – Вип. 17. – 2007. – С. 19.
10. Сколотяный Ю. Программно-целевая недостаточность / Ю. Сколотяный // Зеркало недели. – 2009. – № 16(744). – С. 6.
11. Новицький В. Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку: [навч. посіб.] / В. Є. Новицький. – К. : НАУ, 2004. – С. 146.
12. Евстигнеева Л. Субфедеральные аспекты глобализации / Л. Евстигнеева, Р. Евстигнеев // Вопросы экономики. – 2003. – № 5. – С. 51.
13. Почёкина В. В. Интеграция в мировой экономике и национальные интересы. Республика Беларусь в интеграционных процессах / В. В. Почёкина, И. Е. Люля ; под науч. ред В. Ф. Медведева. – Мн. : Право и экономика, 2004. – С. 32.
14. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [В. М. Геєць, В. П. Александрова, Т. І. Артьомова та ін.] ; за ред. В. М. Геєця. – К. : Фенікс, 2003. – С. 835.
15. Фомин С. Проблемы формирования единого европейского рынка / С. Фомин, В. Новицкий / Экономика. Обзорная информация. Укр. информ. корпорация. – К. : УкрИНТЭИ, 1992. – С. 25. – (Сер. "Рыночная экономика: зарубежный опыт").
16. МБРР о степени развития научно-технической сферы в отдельных странах мира // БИКИ. – 2005. – № 62. – С. 16.